▷ SZÖVEG: **SZIGETI FERENC ALBERT**

BAZALTBIZNISZ

BÁNYAVIDÉKBŐL GEOPARK

Salgóbányán, a szebb napokat megélt falu egykori kaszinójából átalakított látogatóközpontban szájtátva bámulom a messze földön híres kőfaragók sajátos kultúráját. Munkájuk inkább volt művészet, mint puszta kőzúzás, hiszen a bazalt szépen hasad – de csak annak, aki ismeri. Milyen kár, hogy a ritzerek tudománya az utolsó kőfaragó halálával a sírba szállt – legalábbis a tárlat szerint!

FOTÓ: ADAM SANDOR

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

Ádám Sándor, a Szlovákiához tartozó Ajnácskőn élő polihisztor barátom állítja, hogy a méltatlanul elfeledett felvidéki Korlátiban él még olyan öreg, aki egykor hang alapján hasította a bazaltot! Gyorsan lapozom is a térképet, Korlátit keresve... Ha geológus lennék, valószínűleg már szemet szúrt volna a vidék földtani térképén a határon átnyúló Novohrad–Nógrád Geopark szlovákiai oldalának legnagyobb bazalttömbje, a Bucsony (Bučeň), amelynek tövében található Korláti. Nógrád vármegye monográfiája (Borovszky: Magyarország vármegyéi és városai) szerint: Korlátiban (korábban Korlát, szlovákul Konrádovce) található *„... az ország legnagyobb bazaltbányája, hol 800 munkás dolgozik, kiknek száma a családtagokkal együtt kb. 1700”.*

A település által körbeölelt, a házak fölé 75 méterrel magasodó sziklaszirt valóban mesébe illő, a geológusoknak pedig a környék földtani múltjáról szóló nyitott könyv. E tündéri hegyhez természetesen legendák kötődnek...

Első utam tehát Ajnácskőre (Hajnáčka) vezet, amelyet jeles földrajztudósunk, Hunfalvy János elragadtatva jellemzett: ez az a hely, *„... hol a történelem a mesével összefolyik”.* A település által körbeölelt, a házak fölé 75 méterrel magasodó sziklaszirt valóban mesébe illő, a geológusoknak pedig a környék földtani múltjáról szóló nyitott könyv. Amit látunk, az az egykori vulkán belseje, benne a megkövesedett lávával, a környező, kevésbé ellenálló vulkánrészeket pedig az erózió az idők során eltüntette. E tündéri hegyhez természetesen legendák kötődnek, hasonlóan, mint nagyjából a környék összes valamirevaló sziklájához.

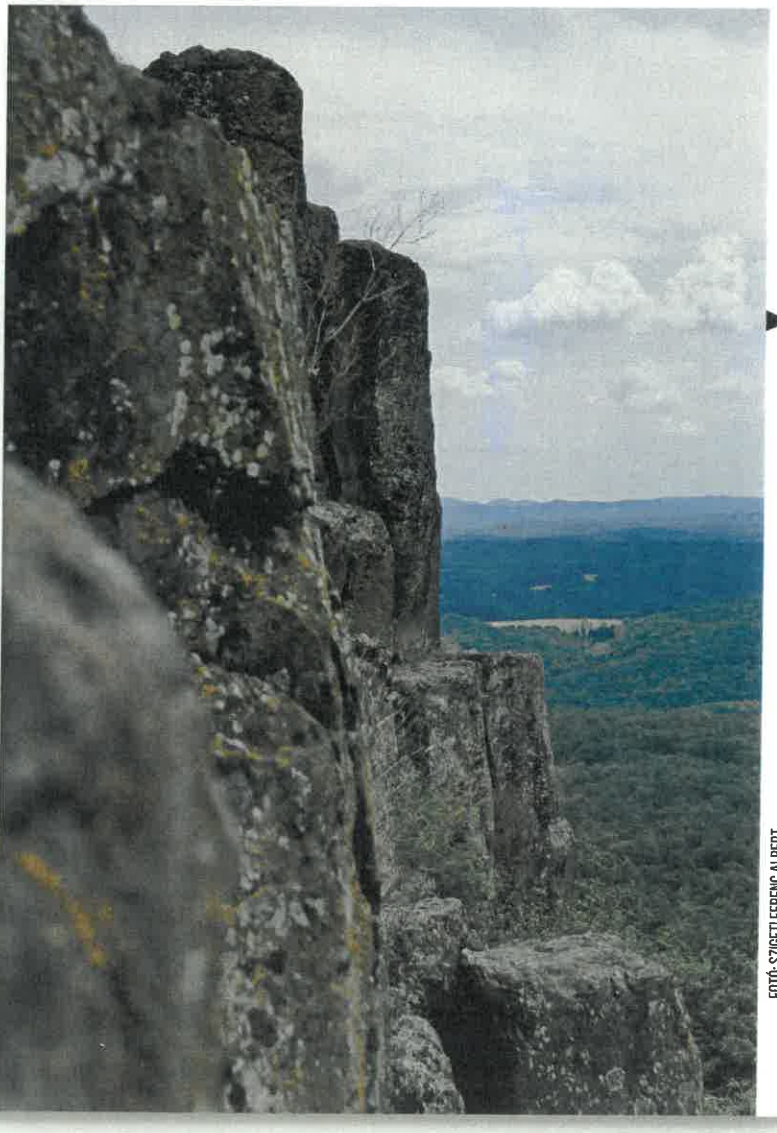

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

A Szárkő csúcsa
szintén egy, az erózió révén a felszínen kipreparálódott vulkáni kürtő. Ennek látványos „lenyomatai” az akár 50 méteres magasságot is elérő, a csúcs környékén majdnem merőlegesen álló bazaltoszlopok, amelyek a kürtőben lassan kihűlve vették fel látványos oszlopformájukat

Ajnácskő látványos sziklatűje a Zaboda-kő (Zaboda) oldalából, háttérben a Pogányvárral, a geopark egyik legfontosabb szentélyével. A bányászat által nem bolygatott Pogányvár egyik legnagyobb szenzációja a 31 felmért, nem karsztos üreg, köztük Szlovákia második leghosszabb nem karsztos barlangjával, a 182 méteres Oszlopos-barlanggal

A nógrád–gömöri bazaltvidék

Amit ma látunk a tájban, lényegében negatív lenyomat. Ami ma magas, régen éppenséggel alacsony volt. Hatalmas, az Etnához hasonló rétegvulkánok ezen a vidéken nem működtek, hanem az egykoron itt hullámzó tengerben leülepedett kőzetekre, illetve az azokban kialakult völgyekbe ömlött ki a bazalt. Mivel az így felszínre kerülő vulkáni kőzetek a környezetüknél jóval ellenállóbbak voltak, kevésbé pusztultak le, illetve megvédték a közvetlenül alattuk lévő üledékes összleteket is.

A környék „főszereplője", a bazalt sok formában tűnik fel. Először is itt vannak a bazaltfennsíkok, mindenekelőtt a 8 km² területű, Magyarországon és Szlovákiában elterülő „Medves laposa", Európa legnagyobb bazaltfennsíkja. De ilyen az Ajnácskő feletti Pogányvár is, ahol egy 600x800 méteres területre folyt ki a láva, amely egyes helyeken a 30 méteres vastagságot is eléri, vagy a fentebb említett Bucsony. A táj további jellegzetes szereplői az erózió révén a felszínen kipreparálódott vulkáni kürtők, amelyekben látható az egykoron a kőzetbe benyomuló, majd a kürtőben megrekedt láva. Ilyen a sőregi Baglyaskő, vagy éppen Somoskő és Salgó a magyar oldalon.

Bár a bazalttakarók ma földtani látványosságok, alapvetően ezekhez kapcsolódott az egykori kőbányászat. A hígan folyó, alacsony szilíciumtartalmú láva viszonylag gyors lehűlése során keletkező bazalt az 1800-as évek első felében, a nagy vasút- és közútépítések korában került a figyelem középpontjába mint kitűnően hasítható, egyenletes kopású, ugyanakkor nagy szilárdságú kőzet. Így szinte berobbant az akkori építőiparba.

Először is itt vannak a bazaltfennsíkok, mindenekelőtt a 8 km² területű, Magyarországon és Szlovákiában elterülő „Medves laposa", Európa legnagyobb bazaltfennsíkja.

Kőfejtők földje

A medvesi bazaltbányászat fontosságát jól mutatja, hogy nemcsak a Monarchia városainak utcái épültek az innen származó bazaltból, hanem a kő egészen Párizsig és Londonig eljutott. A történelmi Nógrád 105 településén 152 kisebb-nagyobb kőbányát számoltak össze a füleki múzeum munkatársai, többségüket 1860 és 1895 között alapították.

A bányászat egyik központja a beszédes nevű, Salgóbánya mellett található Eresztvény volt, amely a 2-3 millió éve, szakaszosan működő bazaltvulkáni tevékenység során létrejövő Medves-fennsík peremén található, ott, ahol a leggazdaságosabb volt a bányanyitás. Korábban lovas kocsin, később egy erre a célra épült siklón ide „eresztették" le a környék bazaltbányáiból a követ, ahol átrakodták a keskeny nyomtávú kőszállító vasútra, ezen jutott el a somoskőújfalui kőtörőbe, vagy csatlakozott az országos vasúthálózathoz. Később, az utcakövek iránti érdeklődés hanyatlásával Közép-Európa legnagyobb kőzúzója működött itt. Bár volt idő, amikor Eresztvény körül tíz bánya is működött egyszerre, a legnagyobbak mégis a mai Szlovákia területére estek.

A leghatalmasabb medvesi kőbánya a Somoskő vára alatti, ma Szlovákiához tartozó Macskalyuki-bánya volt, amely az „aranykorban" (az 1920–30-as években) 1500 embert foglalkoztatott. A folyamatos termelésnek hála, egy egész bányásztelepülés jött itt létre, bolttal és iskolával – az épületek maradványai a mai napig kivehetők a burjánzó növényzetben. A bányának fontos szerepe volt abban is, hogy Somoskőújfalu és Somoskő a trianoni döntést követően, a határrevízió során visszakerült Magyarországhoz!

Somoskő vára Salgó várából

Somoskőújfalu és Somoskő azon ritka települések közé tartoznak, amelyek a trianoni döntést követően, a határrevízió során visszakerültek Magyarországhoz. Ez Krepuska Géza füleszorvosnak köszönhető, akinek érdekeltségei voltak a határ túloldalán ragadt bányákban, s mit ad isten?, a csehszlovák–magyar határszakasz részletes kijelölését intéző bizottság egyik fontos angol tagját éppen egy igen súlyos fülbetegség támadta meg akkoriban. Így sikerült az orvosnak rábeszélnie páciensét, hogy az antantbizottság tagjai szálljanak ki a helyszínre, és nézzék meg saját szemükkel a két, színmagyar falut

Nemcsak a Monarchia városainak utcái épültek az innen származó bazaltból, hanem a kő egészen Párizsig és Londonig eljutott. A történelmi Nógrád 105 településén 152 kisebb-nagyobb kőbányát számoltak össze...

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

Aranyat érő macskakő

A kulturálisan mélyen beágyazódott macskakő (gondoljunk a fekete-fehér városi képekre, vagy éppen a forradalmak fotográfiáira) azonban a közhiedelemmel ellentétben nem a Macskalyuki-bányáról kapta a nevét, hanem a német nyelvből vett tükörfordításként alakult ki, ugyanis ott a macska- előtagot gyakran használják kissé gúnyos, kicsinyítő jelleggel...

A kőtömböket a falból először kézi erővel, ékek használatával, később robbantással választották le. Ekkor jöttek a ritzerek, akik nagy tudású, sok esetben messzi országokból érkező szakemberek voltak. A követ nem hatalmas kalapácsokkal kellett szétverni, hanem csengés alapján, a megfelelő helyen, meglepően könnyed mozdulatokkal hasítani. A ritzerek kiválogatták a faragásra, utcakőnek való tömböket, majd különböző méretre hasogatták a bazaltot az ún. ritzerállásokban (fedett munkaállomásokon). Az utcakőnek nem alkalmas követ ezután a zúzóra vitték, és zúzott kőként értékesítették.

A követ nem hatalmas kalapácsokkal kellett szétverni, hanem csengés alapján, a megfelelő helyen, meglepően könnyed mozdulatokkal hasítani. A ritzerek kiválogatták a faragásra, utcakőnek való tömböket, majd különböző méretre hasogatták a bazaltot az ún. ritzerállásokban...

Akkoriban nem volt lehetséges a napi bányákba-ingázás, így a munkások 10 napos, később egyhetes váltásokban dolgoztak fent, a hegyen. A munka végeztével egyszerű barakkházakban pihentek, főztek, illetve – levezető gyakorlatként – hordták a vizet a közeli forrásokról.

Mindez mára a múlté. A ritzerek kultúráját és a táj megannyi geológiai, kulturális és történelmi értékét hazánk második, a táj különleges földtani és felszínalaktani értékeit központba állító, a világ egyetlen, határon átívelő geoparkja igyekszik megőrizni. Egy geoparkban számos olyan földtani, felszínalaktani értéket találunk, amelynek nem csupán tudományos és oktatási jelentősége van, de ritkasága, vagy pusztán esztétikai értéke miatt ökoturisztikai vonzerőként is csábít. Itt, a nógrád–gömöri bazaltvidéken több mint száz, önállónak tekinthető bazaltkúp, bazalttakaró, hasadék- és kürtőkitöltés található, kétharmaduk a mai Szlovákiában.

FÖLDGÖMB VILÁGLÁTÓ A TRENDFM-EN
CSÜTÖRTÖKÖNKÉNT 16.35-KOR.
A RÁDIÓBAN VENDÉGÜNK A TÉMÁRÓL:
SZIGETI FERENC ALBERT
TRENDFM 94.2
GAZDASÁGI RÁDIÓ CSOPORT
KORÁBBI MŰSORAINK MEGHALLGATHATÓK:
WWW.TRENDFM.HU

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

Gömbkő héja
az egyik elhagyatott bányaudvarban. A külső erők hatására a bányászat során felszínre került kemény, szögletes bazaltkockákból pár évtized alatt lemezesen leváló szélű gömbkő lett. A ritzerek a kész kockakövet ennek elkerülésére fedett helyen tárolták

Az utolsó ritzer

A falu legvégén e sorházak valami megfoghatatlan, régi vágású rendezettségben állnak még most is. Itt lakik Cosentino Mihány bácsi, akinek nagyszülei az 1895-ben megnyílt kőbánya hívására érkeztek ide a messzi Calabriából, hogy nemsokára egy valóságos édenkertben találják magukat.

A ma 300 lelkes Korlátiba elhanyagolt út vezet, a kiadós nyári eső után a kátyúk ezernyi kis tavacskát alkotnak. Elsőre egy átlagos, szegény kelet-közép-európai zsákfalu képe rajzolódik ki. Ahogy haladunk a hegy felé, a falukép megváltozik: megjelennek a valaha szebb napokat látott, egykori bányászbarakkok, szomorú tanúiként annak, hogy itt nagyon más élet volt egykoron... Ám a falu legvégén e sorházak valami megfoghatatlan, régi vágású rendezettségben állnak még most is. Itt lakik Cosentino Mihány bácsi, akinek nagyszülei az 1895-ben megnyílt kőbánya hívására érkeztek ide a messzi Calabriából, hogy nemsokára egy valóságos édenkertben találják magukat.

A legjobb minőségűnek mondott korláti bazalt híre villámgyorsan terjedt, s a számos medvesi bánya mellett nemsokára itt is tíz kőbányában csattogott az idesereglett olasz, német, lengyel, román és délszláv ritzerek kalapácsa. Bár a környéken jó néhány olasz családnévvel találkozunk, a munkásoknak csak elenyésző százaléka származott az Osztrák–Magyar Monarchia határain túlról.

A település feletti Bucsony bányái között kisvasút szállította a követ,

Ádám Sándor a Ragács (Ragáč) 9 m mély, függőleges kürtőjénél
E barlangok és üregek úgy jöttek létre, hogy a vulkánok működésekor, majd az utóvulkáni időszakban is zajlottak a forró oldatokat és gőzöket-gázokat produkáló kifúvások, amelyek később sok esetben járható méretű, hengeres csatornákat hagytak maguk után

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

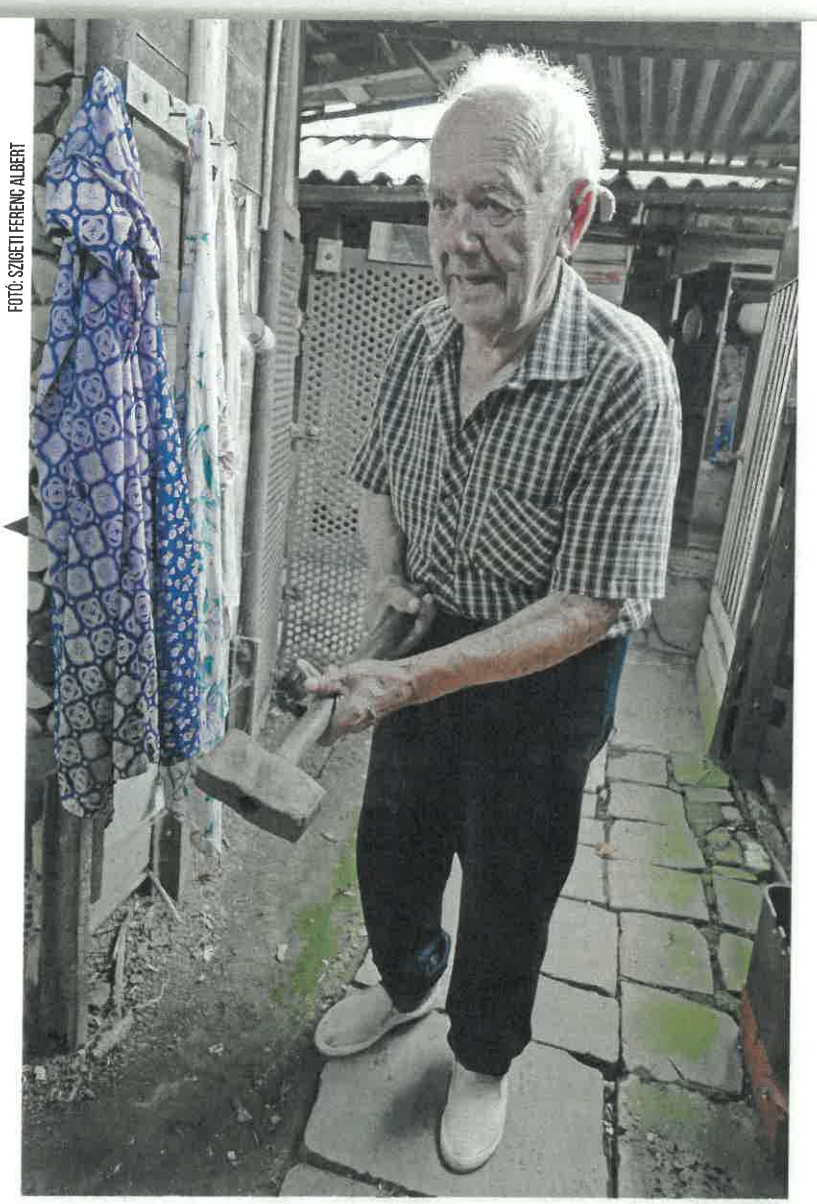

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

Az utolsó ritzer
Cosentino bácsi csillogó szemmel magyaráz

Mesterségünk címere
Kockakövek és hagyományos ritzerszerszámok

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

Cosentino bácsi úgy mondja, a vidéket járó vándorszínészek hamarabb jöttek ide, mint a térség központjába, Rimaszombatra. Nagy élet zajlott egykor Korlátiban: volt itt művelődési ház, sok-sok üzlet, fagylaltos, a két háború között fürdőház is...

amelyet a 19. és a 20. század fordulóján főként a történelmi Magyarország nagyvárosainak utcakövezésénél használtak fel, de jutott belőle még Németországba és Svájcba is.

Cosentino bácsi úgy mondja, a vidéket járó vándorszínészek hamarabb jöttek ide, mint a térség központjába, Rimaszombatra. Nagy élet zajlott egykor Korlátiban: volt itt művelődési ház, sok-sok üzlet, fagylaltos, a két háború között fürdőház, ahova a bányából jött a víz, és még Pestről is jártak ide nyaralni. Mihály bácsi szerint egykoron vagy 300 kőfaragó dolgozott itt egyszerre, a falu lakossága pedig 1000 főre rúgott.

A bácsi arca akkor derül fel leginkább, amikor megmutatja a kiskertet és a műhelyt. Mindkettőben ritkán látott rendezettség fogad. A kertben egy másik kor szelleme uralkodik, olyané, ahol mindennek helye van, nem dobnak ki egyetlen használható tárgyat sem. A műhelyben aztán előkerülnek a régi kőfaragó szerszámok is. A becses eszközöket mutogatva megtudom, hogy a partiban dolgozó mesterek közül az egyikük nagyban hasogatott, az így létrejött tömböket a másikuk kisebb részekre hasította, majd a harmadik ritzer már faragta a követ.

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

Közép-bánya (Tavas-bánya) Eresztvény felett
Bár ez az egyik legrégebbi bánya a Medvesen, hírnevét inkább a bányaudvart kitöltő tónak köszönheti, amely festői hellyé varázsolja a helyet. A tó szépségén túl az édesvízi medúza *(Craspedacusta sowerbyi)* természetes élőhelyeként ismert

Kőből faragott élet

A legkisebb termék a 4x6 cm-es kocka volt, de volt tégla, hosszú kocka és csücsök is. A falról leválasztott kőtömböket egy durmancsnak nevezett, ékszerű eszközzel hasították meg. Ezekkel a kis ékekkel egyik oldalról megütögették a követ sorban: *„Meghallgattuk, hogy van-e repedés benne, ha volt, odahúzta a hasadást"* – mondja Mihály bácsi. Aztán a várható hasadás helyét megismerve, a másik oldalról egy bunkóval vagy maclival lendületes, de semmiképpen sem erős ütéssel megütötték a tömböt, amely a várt helyen kettéhasadt.

„Alapvető eszköz volt a spiccer is: ezzel a hegyes, kiálló részeket szedték le, a kőbe spiccelték a pontokat" – ahogy Mihály bácsi fogalmaz. Így készültek a hatalmas, egy tömbből kifaragott, gúla alakú emlékoszlopok, amelyek ma például Besztercebányán és Zólyomban láthatók. *„A kész követ pedig figurába raktuk"* – azaz egymásra, formába pakolták a készterméket, amelyet fedett helyen tároltak. *„Ha jó kő volt, sok kockakő jött ki belőle, több pénzt kaptunk"* – magyarázza Mihály bácsi.

A ritzerek nagy része világot látott, művelt embernek számított, szaktudásukért becsületük volt a munkások között. Talán ezért sem jártak templomba túl sűrűn, a faluban is csak 1938-ban épült meg a templom. *„Olyan bányászélet, mint itt, sehol máshol nem volt. Sok ritzer kommunista lett, igen, de nem az isten ellen, hanem az urak ellen, mert mi kemény munkával teremtettük meg a jó életünket"* – meséli az öreg.

A ritzerek nagy része világot látott, művelt embernek számított, szaktudásuk miatt becsületük volt a munkások között. Talán ezért sem jártak templomba túl sűrűn, a faluban is csak 1938-ban épült meg a templom.

A környék legnagyobb munkahelyének számító bánya 1999-ben szűnt meg, az addig virágzó község gyors hanyatlásnak indult. A helyi rossz nyelvek szerint muszáj volt tönkretenni a kommunista falut. Az utolsó ritzer csak annyit tesz hozzá, távolba révedő szemmel, hogy: *„Minket, kérem, nem beruháztak, hanem leruháztak!"*

Szomorúan intünk búcsút Cosentino bácsinak és vele együtt a múlt egy jobb sorsra érdemes emlékének a Bucsony elhagyatott bányái alatt. Biztos megvan az oka, de furcsa, hogy a geopark sem ér el idáig, pedig akár egy kis macskakő-műhelyt is lehetne csinálni a mozi egyre rosszabb állapotban lévő épületében. A hazafelé úton Sándor barátom megáll még egy-egy helyi családnál: kővirágot gyűjt. A bazaltban ugyanis néha gyönyörű, fehér aragonitkristályok találhatók, ezeket hívják kővirágnak. Igen ám, de az aragonit idővel szépségét veszti, ha levegőre kerül! A kőfaragás dicső múltja is valahogy így fakul meg Korlátiban…

SZIGETI FERENC ALBERT
GEOGRÁFUS, TELEPÜLÉS- ÉS TERÜLETFEJLESZTŐ